

להפיל אין דנים זאת כספק נפשות לענין זה. וכן לענין משפחת נכפים ומצורעים פסק הרי"ף שבשלש פעמים הוי חזקה, כדברי רבא, אבל בפעמיים יש לומר אקראי בעלמא הווא.

ויש אומרים שלענין וסתות אין הלכה כרבי, משום שוסתות דרבנן וספק דרבנן לקולא, לכך אינן נקבעות אלא בשלש פעמים. (עפ"י רמב"ן ונמו"י. ויש למדים מכאן לשאר ספקות שבקביעת וסת, שהולכים בהם לקולא. ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ה קכד).

*

מצאנו שהאבות והאמהות הקדושים ע"ה, היו עקרים ועקרות בטבעם, ועל שרה אמנו ע"ה אמרו ז"ל זתהי שרי עקרה אין לה ולד – עיקר מיטריין לא היה לה, שחסרו לה לגמרי רחם וכלי הולדה וצמחו בנס. והרי מהאבות היתה עומדת לצאת תכלית כל הבריאה, ולמה נולדו חסרים? — אלא ללמד שתכלית הבריאה עומדת לצאת לעולם רק בדרך נס.

וכן בדוד המלך ע"ה, שממנו היה צריך לעמוד מלך המשיח, מצאנו שנשמתו לא היו מיועדות לו שנים כלל בעולם הזה, ובא לעולם רק משום שאדם הראשון התנדב לו שבעים שנה משנותיו. וכן בבוועז, אבי זקנו של דוד, אילולא היה ממזהר וגומר את ענין הזיווג עם רות מיד לא היה יוצא הענין לפועל, כי 'באותה לילה דחופה מת בוועז' (ילקוט רות תר"ח).

וכמה פעמים במשך הדורות עמדה גחלתו של דוד להיכבות... הרי שקיום תכלית הבריאה תלוי בנסי נסים. כל זה בא ללמדנו שעל פי דרך הטבע אין קיום לרוחניות; מקורה הוא בלמעלה מדרך הטבע ובו תלוי קיומה...

דורנו, דור עקבתא דמשיחא, חלקו הוא תשובה כדכתיב והתודו את עונם ואת עון אבתם, וכן והשיב לב אבות על בנים ולב בנים וגו'. אחר שעבר עלינו מה שעבר אין לנו אלא לשאוף לתיקון הכלל ממש. עכשיו שריחמנו ה' והגיענו לארץ ישראל והניח לנו כאן קצת קיבוץ שארית הפליטה, איך לא נחשוב על תיקון הכלל, איך לא נקבל על עצמנו להתמסר במסירות נפש לתשובת הכלל ולבנין הרוחניות בכל שכבות עם ה'. לעולם לא נשלים עם המצב שחלק ניכר של עמנו סר מדרך התורה, אלא נשתדל בכל מאמצינו להשיב לב בנים אל אבות כמאמר הנביא.

ודאי על פי דרך הטבע נראה שתקוה זו רחוקה היא מאד וכמעט שאין סיכויים להצלחה במשימה נועזה זו. אבל כבר ביארנו לעיל שנצחון התכלית הרוחנית לעולם אינה תלויה בטבע אלא בלמעלה מן הטבע. הגר"א ז"ל אמר שכלל הוא ברוחניות 'עקשן יצליח'. וכן פירש הגר"ח ז"ל ברוח חיים שעשרה נסים שנעשו בבית המקדש באו להראות שמצליחים ברוחניות שלא כדרך הטבע.

יש סדק קטן בחומת הטבע שאינו נראה לעין, ודרכו הנס נכנס. הסדק הזה הוא — נכונות למסירות נפש. (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 265-266).

דף סה

(ע"ב) 'גדול השלום שאף הקב"ה שינה בו, דמעיקרא כתיב ואדני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי' — כתבו המפרשים: אין הכוונה ששינה מדבריה 'ואני זקנתי' במקום 'ואדני זקן' אלא שהשמיט הקב"ה חלק מדבריה ולא אמר לאברהם את מה שאמרה עליו, רק אמר לו מה שאמרה אחרי בלתי היתה

לי עדנה דהיינו ואני זקנתי. וציטוט חלקי כזה גם הוא נקרא 'שינוי' בדברי ה' יתברך. (עפ"י הרמב"ן — וירא, ועוד.

יש להעיר מלשון הירושלמי 'בא וראה כמה קשה הוא אבק לשון הרע, שדברו הכתובים לשון בדאי בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה'. ולהנ"ל צ"ל שגם השמטת חלק מן הדברים בכלל 'לשון בדאי' היא בתורה שכל דבריה אמת וצדק). ואולם כתבו פוסקים (עפ"י סנהדרין ל), כשאין אפשרות כגון זו, להשמיט חלק מן הדברים, או לכל הפחות לומר דבר שאינו שקר גמור, יש לשנות מפני השלום אפילו אם נצרך לומר שקר גמור, [כגון להשיב לשואלו מה דיבר פלוני עלי, ואין לו אפשרות אחרת אלא לומר שקר מוחלט]. אבל לא ישבע ח"ו לשקר בשביל זה. (עפ"י הפך חיים — הל' רכילות כלל א, ח ובבאר מים חיים).

'יהודה וחזקיה תאומים היו, אחד נגמרה צורתו לסוף תשעה ואחד נגמרה צורתו לתחלת שבעה. יהודית דביתהו דר' חייא הוה לה צער לידה... — כוונת הגמרא שהיתה לה צער לידה כיון שהיתה יולדת תאומים בהפרשי זמן, כיהודה וחזקיה שנולדו כשלשה חדשים זה אחר זה, וצערה כפול. (אור לציון)

טעמים ופרפראות

ר'בא אמר: נושא אדם כמה נשים על אשתו, והא דאית ליה למיזינינהי' —
אף לר'בא שמתיר לשאת כמה נשים, רובא דרובא לא היו עושים כן, והיו מחזיקים זאת לעוולה מפני שלום בית וגרמת שינאה ולשון הרע, ורק מיעוטא דמיעוטא, העשירים הגדולים ואוהבי ריב ומדון, אף בביתם — לקחו שתי נשים, אם מצאו עניות שתתרצינה, או מצד סיבה אחרת. דבר זה כמעט הוא כמפורש, ומוכן בפשיטות לכל, ואין צריך ראייה על זה. (אגרות משה אה"ע ח"א לו). וכבר האריך בראיות ובאסמכתאות לדבר זה, הרב ראובן מרגליות ז"ל (בקובץ 'עוללות' ו), שרוב העם לא נהגו כן בלתי בסיבה מיוחדת, ובפרט לא גדולי האומה. (ע' במובא לעיל מד, וב'אוצר דינים ומנהגים' ערך 'רבי נשים').

(ע"ב) 'האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה' —

לא רחוק הוא לומר, הא שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, וחייבה רק אנשים, כי משפטי ה' ודרכיו דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום, ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל, ומכל דבר האסור לא מנעה התורה בסוגה ההיתר (כמו שאמרו פרק כל הבשר), ומשום זה לא מצאנו מצוה להתענות רק יום אחד בשנה, וקודם הזהירה וחייבה לאכול. וכן לא מנעה המשגל מכל בריה לבד ממשא רבינו, לפי שלא היה צריך לגודל מעלתו ולזהירות גופו... ומצאנו איך היה זאת לאבן פינה לאבות הקבלה שפטרו מיבום מי שמתו בניו אחר כך, משום דרכיה דרכי נועם.

ואם כן, נשים שמסתכנות בעיבור ולידה... לא גזרה התורה לצוות לפרות ולרבות על אשה. וכן מותרת לשנות כוס עיקרין ובעובדא דיהודית דביתהו דרבי חייא (סוף 'הבא על יבמתו'), רק לקיום המין עשה בטבעה שתשוקתה להוליד עזה משל איש. ומצאנו לרחל שאמרה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי...

עוד יתכן לאמר בטעם שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, משום שבאמת הלא הטביעה בטבע התשוקה, ובנקבה עוד יותר כמו שאמרו 'טב למיתב טן דו' וכו', ודי במה שהיא מוכרחת בטבע. ועל כרחק דעיקר המצוה היא כמו דתנן ביבמות... דאם נשא אשה ולא ילדה, מחוייב ליקח אשה שיש לה בנים. ומדרך התורה לבלי לגדור הטבע, וכיוצא בזה אמרו דרכיה דרכי נועם כמוש"כ. ולכן לגזור על האשה כי תנשא לאיש ולא יוליד תצא מאהוב נפשה ותקח איש אחר, זה נגד

הטבע, לאהוב השנוא ולשנוא האהוב. ורק האיש שיכול לישא עוד אחרת עליו, הטילה התורה מצוה. וזה המשך המאמרים שאמר ר' אלעזר בר"ש סוף פרק הבא על יבמתו, ודו"ק. (כוונתו לקשר ענין המאמרים הנוספים של ראב"ש, שמצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, ושמותר לשנות בדבר השלום. מתוך משך חכמה — נח טז).

'כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע' — 'שמעתי ממורי הרב החסיד המפורסם מהר"י נ"י מלובלין, שבאמת התורה הזהירה על ענין התוכחה, והנה באמת אי אפשר לילך בשווקים ורחובות להוכיח בשער בת רבים כי תורתו מתי נעשית. גם אם ילך בשווקים ורחובות יבלבל דעתו יפסק מדבקותו ולא יוכל להוכיח באופן שיהיו דברים היוצאים מן הלב, ומזה ימשך שלא ישמע לו, כאשר החוש מעיד על כמה מוכיחים שמוכיחים על זה האופן ולא נשמע דברים, וכבר אמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע.

אמנם עיקר התוכחה הוא כאשר ישב בחצרותיו ובטירותיו בבדידות וילמוד תורה לשמה בשם כל ישראל, הנה בזה מכניס הרהור תשובה בלבות בני אדם. והוא שאמר **אשר אדם עוז לו כך** — שמקשר עצמו בו ית"ש על ידי התורה שנקראת 'עוז'... ועל ידי זה הוא עושה **מסלות בלבבם** — של אנשים. ועל כן פתח בלשון יחיד ומסיים בלשון רבים. עד כאן דברי פי חכם חן. והבן זה כי המה דברים העומדים ברומו של עולם עמוק עמוק'. (חינוך בית יהודה — לד)

אם לאו. וכן מסר רבי יוחנן מרשב"ג שאחיות מחזקות — שאם מלו שתי / שלש אחיות את בנם ומתו, השלישית / הרביעית לא תמול מפני הסכנה. ולפי זה אמר רבא, לא ישא אדם אשה לא ממשפחת נכפין ולא ממשפחת מצורעים, והוא שהחזק הדבר שלש פעמים.

וכן נחלקו לענין גישואין, באשה שמתו שני בעליה, האם תינשא לשלישי. והוא הדין לענין אשה שנישאה פעמים ולא ילדה, כאמור לעיל. וכן מוזכר בסוגיא (סה): ענין חזקה בהפלת נפלים, שאם הפילה אשה שלש פעמים (כרשב"ג. עתוס') — הריהי מוחזקת להפיל.

וכן אמרו לענין מי שלקה בבית דין (בדבר שיש בו עונש כרת. ע' סנהדרין פא) ושנה — בית דין כונסים אותו לכיפה ומאכילים אותו שעורים עד שתהא כריסו נבקעת. וזה כדברי רבי, אבל לרשב"ג אין מכניסים אותו אלא ברביעית. (כן יוצא מדברי רב יוסף בסוגיתנו, וישנה דעה במקום אחר שאפילו לרשב"ג מכניסים אותו בשלישית, שעבירות מחזקות וכיפה אין צריכה התראה. עתוס').

אין האשה קובעת וסת עד שתקבענה שלש פעמים, ואינה מיטהרת מן הוסת עד שתעקר ממנה שלש פעמים. וכן שור המועד — בשלש פעמים.

כתבו התוס' שבזה מודה רבי שאינו נעשה מוחזק אלא בשלש פעמים, וכן בכל ענין הוצאת ממון על פי החזקה, מודה רבי שבשתי פעמים אינו מוחזק. ולדברי רש"י בב"ק, גם בשור המועד נחלקו אם חייב לשלם נזק שלם בפעם שלישית או רביעית.

רב יוסף פסק על פי סתמי המשניות, לענין גישואין ומלקיות כרבי, ולענין וסתות ושור המועד כרשב"ג. התוס' (סה ד"ה שבינו) הביאו מהר' שמואל בר' חיים, שמסקנת סוגיתנו באשה שאינה יולדת או שמפילה נפלים כרשב"ג, שרק בשלש פעמים הוי חזקה.

ד. אשה שמתו שני בעליה (לרבי) או שלשה (לרשב"ג) — לא תנשא. ונחלקו אמוראים אם מעין גורם (רב הונא) או מזל גורם (רב אשי). ונפקא מינה כשאירסה ומת או נפל מן הדקל ומת, שודאי לא מעיינה גרם, האם החזקה בכך אם לאו.

הלכה כרב אשי (הגהות מיימוניות איס"ב כא. ובתה"ד טז) הביא שבספר חסידים (תעז) משמע שפסק מעין גורם, וכתב שנראה שאין לסמוך על כך).

יש מן הפוסקים שכתבו שאינו איסור ודאי אלא ספק וחשש, והרבה נהגו להקל בדבר. (ע' בשו"ת הרמב"ם קמו; אור זרוע — מובא בתרומת הדשן ריא). ויש חולקים. (ע' תרומת הדשן שם). ויש אומרים שאם אחד מת במכת מדינה וכד', אין לחוש. וכן י"א כשמת מזוקן מיתה טבעית.

דף סה

קט. א. אשה שהיתה נשואה לשנים ולא ילדה, ונישאת לאדם שלישי — האם רשאי להוציאה ללא כתובה?
 ב. נישאת לשלישי ולא ילדה, האם יכולים הבעלים הראשונים לתבוע שתחזיר להם כתובתה?
 ג. נישאת לרביעי וילדה לו — האם יכולה לתבוע מהשלישי כתובתה?

א. ניסת לראשון ולא היו לה בנים, לשני ולא היו לה בנים — לשלישי לא תנשא אלא למי שיש לו בנים. נישאת למי שאין לו בנים — תצא בלא כתובה. (אבל מן השני יש לה כתובה, ואפילו לרבי. תוס').

א. פרש ר"י שמדובר כשהשלישי לא הכיר בה, ולכך תצא ממנו לאלתר ללא כתובה, משום מק

טעות. אבל אם הכיר בה כשנשאה, אפשר שאפילו שהה עמה עשר שנים ולא ילדה — יתן כתובה.

ב. לדברי ריב"ם, אם ניסת לשלישי וטוענת שאינו יורה כחץ — נאמנת ולא תפסיד כתובתה,

שהרי היא ראויה לו לדבריה. והר"י הקשה על כך מדוע אין לחוש שמשקרת בשביל כתובה.

והר' שמואל בר' חיים פירש שנאמנת בטענה זו לומר שאין כאן חזקה של שלש פעמים

(כרשב"ג) שאינה יולדת).

ב. נישאת לשלישי ולא ילדה, מסתבר שאין יכולים הבעלים הראשונים לתבעה להחזיר כתובה שנתנו לה, כי יכולה לומר להם, עתה הוא שכחתי, אבל קודם לכן יכולתי לילד ואתם הוא שגרמתם.

ג. נישאת לרביעי וילדה לו — הסיק רב פפא שאינה יכולה לתבוע מהשלישי את כתובתה, כי אומרים שמא עתה הוא שהבריאה.

ק. מי נאמן במקרים דלהלן?

א. אשה שאין לה בנים, הוא אומר מחמתה והיא אומרת מחמתו. [מה הדין אם בא לשאת אשה נוספת, לבדוק עצמו?].

ב. הוא אומר הפלת בתוך עשר, והיא אומרת לא הפלתי.

ג. הוא אמר: הפילה פעמיים והיא אמרה: שלש.

א. הוא אומר מחמתה לא נתעברה, והיא אומרת מחמתו — אמר רבי אמי: דברים שבינו לבינה נאמנת. וטעם הדבר, כי היא יודעת ב'יורה כחץ' ולא הוא.

א. יש מי שכתב שלהלכה אינה נאמנת, שמא עיניה נתנה באחר [וכמשנה אחרונה. סוף נדרים].

והרי"ף ועוד ראשונים חולקים על דעה זו.

התוס' נסתפקו אם מדובר כאן לאחר ששהו עשר שנים ולא ילדה, ואפילו יש לו בנים מאשה אחרת — נאמנת, אבל מקודם לכן אינה נאמנת (למשנה אחרונה בסוף נדרים), או שמא אף מקודם לכן נאמנת כשבאה מחמת טענה שהיא זקוקה לסיוע לעת זקנתה.

ב. היתה טוענת שאינו יכול להיזקק לה — נאמנת (אף למשנה אחרונה הנ"ל), שאין אשה מעיזה בפני בעלה, כאשר הוא מכיר בשקרה. (תוס'). ויש אומרים שאם היא תובעת כתובתה אינה נאמנת בטענה זו, ואף אין כופין אותו להוציא. ורק כשאינה תובעת כתובה כופין אותו להוציא (כן פסק בשו"ע אה"ע קנ"ז). וי"א שבזמן הזה שיש נשים חצופות אינה נאמנת. אך כשיש אמתלאות ואומדנות המסייעות לדבריה נאמנת (ע' רמ"א שם).

ואם הוכח הדבר שלא היה יכול לבעול מתחילה, הרי זה מקח טעות ויוצאת ללא גט. (ע' אגרות משה אה"ע ח"א עט. וע"ש ח"ד נב לענין נאמנות האשה).

היתה טוענת שאין לו גבורת אנשים, והוא טוען שהיא הגורמת לכך בשעת תשמיש — אינה נאמנת. ואם הודה שאין יכול לבעול כלל — יוציא ויתן כתובה אפילו אינה באה מחמת טענה, כיון שאינו יכול לקיים עונתה. ואולם תוספת כתובה פטור ליתן לה, שלא כתב לה אלא על מנת חיבת ביאה. ולרב האי גאון חולקים בתוספת, [ומה שכותבים נדוניה גדולה לכבוד הכלה, נידון כתוספת]. ודוקא כשאין יכול לבעול כלל, אבל יכול להתקשות ולהכניס עטרה — חייב בתוספת.

אינו יכול לבעול מחמת שרחמה צר — אם המתין שלש שנים, ימתין עוד שנה. ואף על הקישוי אין לה למחר לסתור בנינה, כי רחמי שמים מרובים. (עפ"י פסקי ריצב"א, מובא בתוס'. וע' רמ"א אה"ע קנ"ז; נובי"ת אה"ע פט; רב פעלים ח"ד אה"ע יב).

אם אמר אלך ואשא אחרת ואבדוק עצמי בכך — לדברי רבי אמי, אף בוז יוציא ויתן כתובה. ואילו רבא אמר: נושא אדם כמה נשים על אשתו, ובלבד שיש לו לזון את כולן.

והלכה כרבא. (פוסקים). ובזמן הזה אסר רבנו גרשום לישא אשה נוספת, אם לא במקרים חריגים ובהתר מאה רבנים מכמה מדינות.

ב. הוא אומר הפלת בתוך עשר ואיני חייב להוציא והיא אמרה לא הפלתי — אמר רבי אמי: אף בזו נאמנת, שאם הפילה, ודאי אינה חפצה להחזיק עצמה בעקרות.

ג. הוא אמר הפילה פעמים, והיא אומרת שלש — אמר רבי יצחק בן אלעזר, מעשה היה בבית המדרש ואמרו: היא נאמנת, שודאי לא תחזיק עצמה במפלת נפלים.
ובכל אלו יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להיבנות ממנה. (רי"ף).

קיא. א. האם האשה מצווה על פריה ורביה?

ב. אשה שאין לה בנים מבעלה ותובעת שיוציאה ויתן לה כתובה — מה דינה?

ג. אלו הלכות והליכות שבין אדם לחברו, הובאו בסוגיא מרבי אילעא בשם רבי אלעזר ברבי שמעון?

א. האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה (פרו ורבו... וכבשה — האיש דרכו לכבוש ולא האשה; ... פרה ורבה — ולא אמר פרו ורבו). רבי יוחנן בן ברוקה אומר: על שניהם הוא אומר: ... פרו ורבו. נחלקו אמוראים האם הלכה כריו"ח בן ברוקא אם לאו. ולדברי רבי יוחנן (כפי שמסרו תלמידיו) אין הלכה כריו"ח בן ברוקא. וכן הורה רב נחמן, וכן פסק רבי חייא לאשתו שהיתה לה צער לידה ושינתה בגדיה ושאלתו על הדבר, ולאחר שפסק לה הלכה ושתתה סם המעקר.
כתבו ראשונים שמכל מקום חייבת האשה במצות לשבת יצרה. (עתוס' לעיל סב. ועוד). ויש אומרים: מדרבנן. (ע"ע: ר"ן ושיטה לא נודע למי — רפ"ב דקדושין).

ב. רבי אמי ורב נחמן הורו במעשים שבאו לפניהם, באשה שלא ילדה ותבעה כתובה ובאה מחמת טענה, שלא יהא מי שיסייעה ויתמוך בה לעת זקנה — כופים את בעלה ויוציא ויתן כתובה, ואף על פי שאין האשה מחוייבת בפריה ורביה. אבל אם אינה באה מחמת טענה (וכגון שיש לה כבר בן אחר. ע' אה"ע קנד, ו) — אין כופים.

לפר"ח, כל אלו שכופים מחמתה להוציא וליתן כתובה, כגון באה מחמת טענה, אין לה אלא מנה ומאתים [ונדוניה שהכניסה לו] אך לא תוספת כתובה, שעל דעת כן לא כתב לה. ולרבנו תם תוספת כתובה ככתובה לכל דבר. וכתבו פוסקים שיכול המוחזק לומר 'קים לי' כדעה הפוסרת. (וע' רב פעלים ח"ד אה"ע יב).

ג. כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע. רבי אבא אומר: חובה (אל תוכח לי' פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך).

כתבו הפוסקים שדבר שהוא מפורש בתורה וידוע איסורו, צריך להוכיח עוד ועוד אפילו ודאי לא ישמע לו — עד שיכנו הלה או שיקללנו על תוכחתו. (עפ"י גמוקי יוסף; או"ח תרח, א). ודוקא ליחיד, אבל לרבים, אם יודע בודאות שלא יקבלו ממנו תוכחתו, לא יוכיחם אלא פעם אחת ולא ירבה בתוכחות אף באיסור המפורסם. (רמ"א שם. וע' אגרות משה או"ח ח"ב מה).
יש מי שכתב שאף באיסור המפורש בתורה, אין להוכיח את הלץ הלועג על דברי המוכיחו. (ע' בהקדמת השל"ה).

מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום (אביך צוה...). רבי נתן אומר: מצוה, שנאמר (ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח לה' באתי. דבי רבי ישמעאל תנא, גדול השלום שאף הקב"ה שינה בו, שבתחילה כתוב ואדני זקן ולבסוף ואני זקנתי. אם אי אפשר לשנות באופן אחר, מותר ומצוה לשנות מפני השלום אף באמירת שקר גמור. (עפ"י ח"ח).